

Taluarhitektuuri inventeerimise teoreetilistest probleemidest

Rasmus Kask

EVMi teadur

Sissejuhatus

Inventeerimisest on saanud üks peamisi ehituspärandi kohta käiva teabe kogumise meetodeid. Eelmisel aastal lõppes pärandkultuuri inventeerimine, mille käigus tähendati üles ka ehitisi, sel aastal peaks valmima Eesti XX sajandi arhitektuuri kaardistamise projekt¹ ja Lahemaa Rahvusparki rannakülade inventeerimine. Käimas on ka rehemajade inventeerimine, mida teeb Eesti Vabaõhumuuseum. Enamasti tuginetakse metodoloogiliselt inventeerimistraditsioonile, mille eelkäijaks võib pidada Eesti Rahva Muuseumi tehtud etnograafilisi välitöid. Põhiliste eesmärkidena nimetatakse neis töödes ülevaadet objektidest, hetkeolukorra dokumenteerimist või alusmaterjalide kogumist (väärus)hinnangute andmiseks. Peale selle loodetakse inventeerimisel kogutud teavet kasutada alusandmetena teadustöodes. Arvestades tehtavate tööde mahtu ja vastavaid kulutusi on vähe pööratud tähelepanu meetodile endale ja selle seostele teoreetilise raamistikuga. Selles töös püüan analüüsida nüüdisaegse inventeerimise kitsaskohti, jättes kõrvale meetodi võimalused hoonete (miljö)väärtuse määratlemisel ning ajaloolise dokumentatsiooni kogumisel. Artikkel tugineb Tallinna Ülikoolis kaitstud magistritööle (Kask 2011) ning rehemajade andmekoguga töötades saadud isiklikele kogemustele.

Arhitektuuri inventeerimine tähendab üldjuhul ulatuslike küsitlusankeetide täitmist, põhiplaanide joonistamist ja fotografeerimist. Teaduslikus plaanis on meetodi eesmärk saada kindlatele kriteeriumitele vastav andmehulk, et vastata mõnele konkreetsemale – praegusel juhul etnograafilisele – küsimusele. Täpsemalt defineeriksin inventeerimismeetodi järgmiselt: mingi nähtuse juurde kuuluvate objektide kirjeldamine esindusliku valimi ulatuses, kindlaksmääratud tunnuste põhjal ning kokkulepitud korra järgi. „Nähtuse” all pean silmas selgelt sõnastatud objektiliiki (nt „rehemajad”, „Karula rahvusparki ehitised”) või ideed (nt „ehituspärand”, „rahvakultuur”), mille kohta andmete saamiseks meetodit rakendatakse. Esinduslik valim tähendab objektide valimise kriteeriumit ning vajaliku hulga määratlemist. Kindlaksmääratud tunnusteks on objekti kohta esitatavad küsimused ehk vaatluse alla tulevad andmeväljad, sh ka põhiplaanid ning fotode nõue.

---

¹ <http://register.muinas.ee/?menuID=architecture> (viimati vaadatud 10.02.2012).

Protokolli all mõtlen täitmisjuhendit, mis ühtlustab inventeerijate tehtavat tööd ja vähendab võimalust andmelahtreid vääriti mõista. Iga meetod on teaduses ainult spetsiifiliste eelduste ja ootuste piires toimiv töövahend, millele annab sisu ja tähenduse alles konkreetne rakenduskontekst. Teisipidi öeldes: ühtki fakti ei saa lahutada selle hankimiseks kasutatavast meetodist ega teoreetilisest raamist, mille pinnalt on andmed tähendusrikkad. Ikka ja jälle kiputakse aga koguma andmeid kogumise enda pärast ning meetodi rakendamise algne kontekst läheb kaotsi.

Selleks et hinnata andmete kasutuspotentsiaali, tuleb kõigepealt küsida, millise teoreetilise raamistiku juurde see kuulub ning kui hästi valitud meetod sellesse sobitub. Artikli esimeses pooles vaatlen ühte seesugust seoseahelat Eesti taluarhitektuuri uurimises umbes 1920.–1980. aastatel domineerinud etnograafilise lähenemise ja inventeerimismeetodi vahel. Seejärel käsitlen lähemalt paari varasemat inventeerimist (sh käimasolevat rehemajade inventeerimist) ning toon esile mõned probleemid, mis puudutavad teaduslike eesmärkide ja kogutavate andmete omavahelist sidusust.

Etnograafia e rahvateaduse teoreetiline raamistik

Kuigi rahvateaduse kujunemisel on pikk eellugu, võib üheks siinseks oluliseks verstapostiks pidada soome etnograafi Ilmari Mannineni asumist Eesti Rahva Muuseumi direktori kohale 1922. aastal (Nõmmela 2009). Uus juhataja tõi kaasa uue teadusliku lähenemise rahvakultuurile, mis avaldas mõju nii kogude süstematiseerimisele kui ka lisaandmete hankimisele, andes muuseumitööle tugevama etnograafilise aluse. Rahvateaduse põhilised eesmärgid postuleeris Manninen oma esimesel avalikul loengul järgmiselt.

- 1. Ühtlase, võimalikult terve kirjeldava esituse loomine Eesti asjalisest vanavarast.*
- 2. Tüpoloogiliste tunnismärkide määramine ja tüübi arenemise jälgimine tähtsaimais rühmis.*
- 3. Tähtsamate asjade ja tüübiliste teisendite maateaduslike levimise määramine Eestis ning etnograafiliste kultuuri-piirkondade kindlakstegemine.*

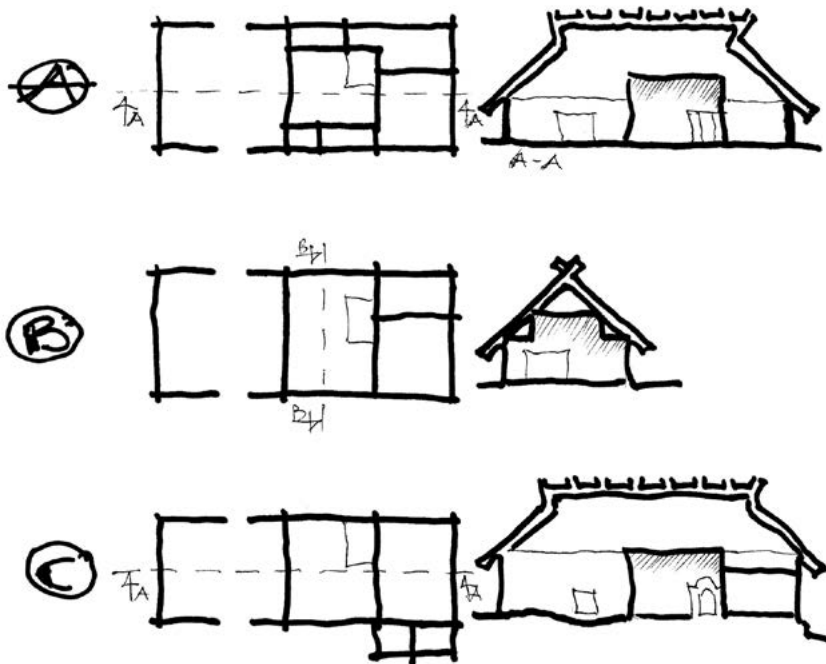
4. *Sugulussidemete määramine Eesti ning naaberrahvaste asjalise vanavara vahel.* (Manninen 1924: 531–532)

Kuigi oma esinemises ei määratlenud ta „rahvakultuuri“ mõistet ega selgitanud täpsemalt *tüpoloogiliste tunnismärkide määramise* viisi, on selle ja arvukate hilisemate artiklite põhjal võimalik tuletada üldine teoreetiline alus, millele tuginedes rahvateadus oma uurimisküsimusi sõnastas ning neile vastuseid otsis (Kask 2011: 7–11).

Oluliseks lähtekohaks rahvateaduses on esemelise ainese tähtsus – kultuuri substantsiks on rahvateaduse mõistes asjad, mille vormidest, materjalidest ja kasutuslaadist on võimalik tuletada rahvuslik eripära. Kui kultuur on rahvarõivaste, taluarhitektuuri ja murdesõnade kogusumma, siis iga üksiku objekti juures tuleb ära tunda vormid ja materjalid, mille alusel nende kultuurilist kuuluvust mõista. Etnograafiline teadmine algab üksikobjekti kirjeldamisest, mille käigus märgitakse ära teatavad rahvateaduslikud tunnused. Hoonete puhul on nendeks „tunnismärkideks“ tavaliselt olnud ehitusmaterjalid, ehitustehnikad (nt ristpalkhoonete puhul seosnurgatüübid, puitmaterjali töötlemise viisid jm), arhitektuursed vormid (nt katusetüüp, ruumijaotus), funktsioonid jne. Ühtlasi kogutakse teavet objekti ehitusaaja ning asupaiga kohta. Etnograafiliste tunnuste alusel liigitatakse üksikesemed üldisematesse kategooriatesse ehk esemetüüpidesse, mis on omakorda seotud nii ajaliste kui ka geograafiliste andmetega. Peale selle kogutakse üksikobjektide juures kaasteavet (nt miks ehitatakse katuseid õlgedest või laastudest), mis võimaldab selgitada tüübikujunemise põhjusseoseid. Ühel ja samal ajal teatava levilaga sarnaseid etnograafilisi tunnuseid liigitatakse kultuuripiirkondadeks, mis aja jooksul muutuvad e arenevad ning üksteist mõjutavad. Laiemas plaanis on rahvateaduse eesmärk sõnastada üldkehtivaid printsiipe, mille järgi sel moel määratletud kultuuride muutused aset leiavad ja vastasmõjud toimivad, ning nende seaduspärade abil omakorda selgitada konkreetseid üksiknähtusi.

Eelneva kokkuvõtte illustreerimiseks toon näiteid rehemajade rahvateaduslikust uurimisloost. Selle ehitisetüübi etnograafiliseks tunnuseks on peetud kindlat ruumijaotust – ühe katuse alla paigutatud kambrid, multifunktsionaalne rehetuba

ja vastandväravatega rehealune. Lähtudes etnograafia teoreetilistest alustest, on üldisteks ja olulisteks küsimusteks olnud rehemajade areng ja päritolu – kas tegemist on eestlastele ainuomase ja kohalikes oludes tekkinud hoonetüübiga või laenuga mõnest teisest kultuuriruumist ning kuidas seletada just sellist laadi ehitise kujunemist? Huvitava arutelu erinevate hüpoteeside üle ning oma versiooni pakub välja Gustav Ränk oma etnograafilises uurimuses „Saaremaa taluehitised“ (1939). Heites kõrvale Mannineni pakutud võimalikud idapoolsete kultuuride mõjud ning ka hiljem pooldajaid leidnud nn vaesumisteooria, mille järgi on rehemajad (kokku ehitatud rehe- ja eluruumid) kujunenud vaesuse tõttu, järeldeb ta, et tegemist on pika aja jooksul algsest ühekojalisest suitsutarest kujunenud, kohalike oludega kõige paremini sobituvat ehitistega. Ammendavast vastusest on ehk tähtsam see, et hoolimata eelmainitud hüpoteeside tõendamise keerukusest on rahvateaduse

Rehemajade tüpologia ruumijaotus põhjal – a) Põhja-Eesti rehemaja b) Lääne-Eesti rehemaja c) Lõuna-Eesti rehemaja. Ruumid vasakult paremale liikudes kõikidel joonistel samad: rehealune, rehetuba ja kambrid. Skeemid: Joosep Metslang.

seisukohast igal esemevormil oma kujunemislugu koos põhjusliku seletusega, mille tõendamine õigustab ja nõuab kindlat laadi andmete – etnograafiliste kirjelduste – kogumist.

Peale rehemajade arengu vajab selgitust erinevate tunnuste suur hulk ja varieeruvus, mis üldistatuna arvatakse tulenevat kultuuriareaalide iseärasustest. Kaheks peamiseks ja laiemat tunnustust leidnud kategooriaks peetakse Põhja- ja Lõuna-Eesti tüüpi rehemaju. Vahe seisneb rehetoa laiuses rehealuse suhtes: Põhja-Eesti tüüpi rehemajade rehetoad on rehealusest kitsamad, moodustades kummalegi küljele kas lisatubasid või ulualuseid, samas kui Lõuna-Eesti tüüpi rehemajades on rehetoad rehealustega ühelaiused. Seega on kõnealuseks etnograafiliseks tunnuseks põhiplaanilt loetav ruumide jaotus ning nende mõõtmed. Karl Tihase on eraldi kirjeldanud ka Lääne-Eesti tüüpi rehielamut, mida eristab Põhja-Eesti tüübist ühe rehetoa vaheseina puudumine, mille tulemusena moodustub nõ. liigtuba (Tihase 2007: 127–143). Põhjaliku statistilise analüüsi rehemajade põhiplaanide geograafilisest levikust Eestis on koostanud etnograaf, endine Eesti Rahva Muuseumi direktor Aleksei Peterson (Peterson 1967). Kasutades 1959–1963 ulatuslike välitööde käigus ja varem kogutud andmeid rohkem kui 2000 hoone kohta, pakub ta eritüübina välja Ida-Eesti (Viru-, Tartu- ja Võrumaa) liigtubadeta rehemajad, mis vastanduvad Tihase Lääne-Eesti tüübile, mida leidub ka Lääne-maast kaugemal:

Ei ole õige väita, nagu oleks liigtuba eriti levinud Saaremaal ja Muhus. [Jooniste] järgi tehti liigtube rohkesti Läänemaal, nagu Lääne-Eesti rannikukihelkondades üldse, ning ka mujal mandril, eeskätt Kesk- ja Põhja-Eestis. Sellepärast ei saagi täielikult nõustuda K. Tihasega, kes peab kõnesolevat ehitustehnilist nähtust eeskätt ainult Lääne-Eestile omaseks. Samuti ei luba materjal kinnitada oletust, nagu oleks liigtuba tekkinud Saaremaal. (Peterson 1967: 33)

Veelgi üksikasjalikuma rehemajade tüpologia on välja pakkunud Gustav Ränk, eristades Kesk- ja Ida-Saaremaad Lääne-Saaremaast ning jagades selle kaheks alarühmaks: Edela- ja Loode-Saaremaaks. Peale ruumijaotuse on tema tüüpide oluline tunnus ka reheahju asend: kas rehetoa suhtes piki või põiki (Ränk

1939: 108–162). Peatumata pikemalt Ränga tüpoloogial, võib kokkuvõttes öelda, et etnograafias on üldistuste tegemiseks hoone liike ja nende alamliike määrates oluline teada, milliseid rehemaju ühes või teises piirkonnas leidub, ning saada võimalikult ulatuslikku teavet, et esinemissageduse hinnangul („tüüpilisus“) oleks empiirilisel tugev alus. Neile ja teistele etnograafias tähtsatele küsimustele vastamiseks on aga vaja kindlatele tingimustele vastavaid andmeid, mille keskmes on hoone visuaalsed tunnused.

Etnograafia metodoloogia kujunemine

Esmane etnograafiline andmete hankimise meetod on olnud küsitluskavade alusel tehtud välitööd, mis olid algselt mõeldud juhendiks ERMi poolt kogumistöödele läkitatud stipendiaatidele ning hiljem levitatud ka korrespondentide võrgu kaudu:

Kõiki tollaseid teaduslikke tingimusi arvestavate kirjelduste regulaarset koostamist alustati siiski alles Mannineni eestvedamisel. Tema koostas ka esimesed etnograafilised küsimuskavad, mille abil stipendiaat sai rahva hulgas andmeid koguda (I „Rahvariided“ 1923, II „Ehitused“ 1924, III „Mõnede etnograafiliste nähtuste maateaduslik levimine“ 1925; viimased kavad võisid arvatavasti juba enne trükkiminekut mitu aastat valmis olla, sest stipendiaate väidetakse olevat nende järgi töötanud). Manninen kirjutab: „Etnograafiline kirjeldamine, mida sel aastal [st 1923] sihikindlalt alatakse puudutab rahvakultuuri eri külgi: vanu ehitusi, rahvariideid, naiste ja meeste käsitöid, söögimajandust, eluülespidamisviisiid, kombeid. See töö aga ei lase ennast lihtsalt teha, nagu asjade korjamine. Peale selle, et nõutakse oskust rahvaga ümber käimises, on vaja eelteateid küsimuste, järelepärimiste tegemiseks. Neid raskusi on katsutud kõrvaldada väljatöötades stipendiaatidele üksikasjalised küsimuskavad eri alade kohta. Peale selle antakse üldist juhatus, kuidas tööga edasi saada. (Nõmmela 2009: 121)

Jätkates rehemajade näitega, on siinkohal tähtsaim Rahvateaduslik küsitluskava nr 2 „Ehitused“ (1924), mis puudutab nii taluõue, rehemaja kui ka kõrvalhooneid: kokku 87 küsimust. Konkreetsed punktid käsitlevad talu ja eluhoone asukohava-

likut, ehitusmaterjalide ja hooneosade nimetusi, ruumide kasutust, ehitustavasid, hoonetega seotud kombeid jne. Selles küsimuskavas paika pandud huvisuunad on suurel määral mõjutanud edasist taluarhitektuuri uurimist. Nagu Manninen tekstist selgub, peab välitööline olema põhjalikult instrueeritud, et tema kogutud andmeid usaldusväärseks pidada. Siiski tuleb etnograafilisi arhiive lugedes tõdeda, et eelnimetatud küsitluskava järginud stipendiaadid võtsid seda pigem suunava juhisenä, kui püüdsid igale punktile ammendavaid vastuseid leida, mistõttu pole iga objekti kohta täpselt ühepalju teavet. See asjaolu raskendab edasisi analüüse.

Hoolimata aastatega kasvanud stipendiaatide arvust jäi kogutud materjalist laiemate üldistuste tegemiseks väheks, sest leidus piirkondi, mida polnud veel jõutud läbi uurida, ent samal ajal oli saartel käidud liigagi mitu korda (Viies 1960). Arvukad põhjalikud kirjeldused ei andnud piisavat alust tugevateks üldistusteks. Nagu mainitud, korraldati 1959–63 Aleksei Petersoni juhatusel mahukad välitööd, mille käigus joonestati üles suurel hulgal rehemaju. Rehemajade põhiplaanid moodustavad olulise osa etnograafilistest andmetest, ent lisateavet on nende kohta kogutud vähe ning analüüsides kaldutakse kasutama just neid etnograafilisi tunnuseid, mida on võimalik edasi anda joonistel ja piltidel (Peterson 1967).

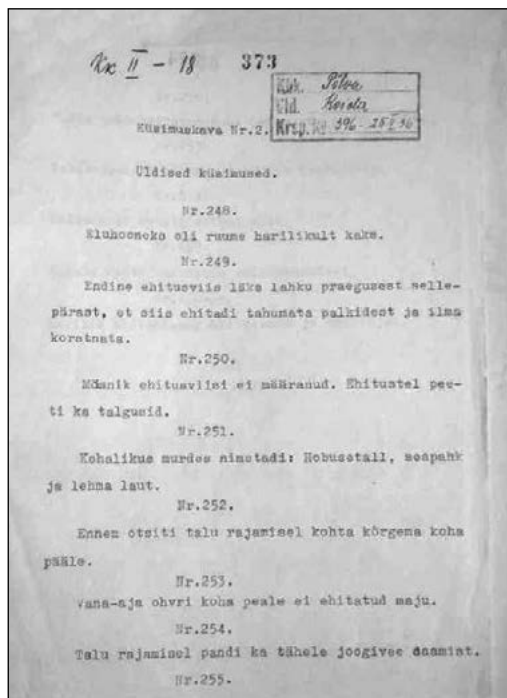
Peale välitööde hakati juba 1930. aastatest alates koguma teavet ka korrespondentide võrgu kaudu. Aastate jooksul muutusid küsitluslehed täislauselistest küsimustest üha konkreetsemateks valikvastuste või numbrilahtritega ankeetideks, mis saadeti laiali korrespondentidele ning mõnikord ka koolidesse (nt KV 131 „Mõned küsimused rehielamust“, 1973). Seesugune meetod võimaldas saada väga palju vastuseid Eestimaa eri paikadest ning seeläbi saada ülevaadet konkreetsete tunnuste levikust. Samas ei katnud ka korrespondentide võrk kogu maad täielikult, laekunud vastuste kvaliteet oli kõikumine ning ammendavate vastuste andmiseks ei olnud piisavalt teavet.

Minu arvates oli inventeerimismeetodi kasutuselevõtt kogumispraktikas üha kasvava andmevajaduse juures äärmiselt loogiline samm. Standardiseeritud protokoll kiirendab tööprotsessi ning tagab korratavuse, st võimaldab eri aegadel või eri inimeste tehtud inventeerimise tulemusi hõlpsamini võrrelda. Kui näiteks etnograafilisse arhiivi kogutud kirjelduste või korrespondentidelt saadud vastuste kva-

liteet ja kirjalikult varieeruvad üpriski laiades piirides, siis konkreetsete andmelahtritega inventeerimised on oma esitluslaadilt selgemad ja ühtlasemad. Laiaulatuslike ja analoogses vormingus esitatud küsitluste põhjal saab vaadeldavate nähtuste kohta hõlpsamini teha statistiliselt pädevaid üldistusi.

Etnograafia absurdimaiguliseks ideaaliks võib pidada kõigi olemasolevate ja olnud hoonete kirjelduste analüüsi, millele inventeerimine on oma haardelt vaieldamatult lähemal kui ükski varasem meetod. Samas seab inventeerimine ka piiranguid: suurema töömahu tõttu jagub vähem tähelepanu igale üksikule objektile, mistõttu standardiseeritud ankeetidesse ei jõua sageli inventeerijate endi tähelepanekud ega kontekstuaalne informatsioon iga objekti kujunemisloo ning üksikute arhitektuursete vormide igapäevase kasutuse kohta või on neid seal minimaalselt. Ühtlasi on andmelahtrid eelnevalt paika pandud ning vastused ühtluse ja kiiruse huvides võimalikult lühikesed, seega võib küsitlusvormi tõttu samuti osa relevantsest teabest kaotsi minna. Samas ei tohiks ära unustada, et juba kogutud konkreetseid andmeid ei saa lahutada kogumismeetodist või vähemalt tuleks selle aspektiga uute teaduskasutuste juures arvestada. Ükski kogutud fakt ei ole tõene teadmine iseeneses, vaid ainult seoses eelduste ja piiridega, mille seavad teoreetiline raamistik ning metodika.

Näide Rahvateaduslikule küsimuskavale II „Ehitised“ saadud korrespondentvastuse lakoonilisusest (KV 40: 373).

Inventeerimismeetodi kriitika

Põhjalikuma ülevaate maa-arhitektuuri inventeerimistest on koostanud Riin Alatalu. Peatun siinkohal ainult mõnel näitel, et selgitada eelnevaid väiteid ja luua kontekst probleemidest rääkimiseks. Üks esimesi täismõõdulisi inventeerimisi oli Lahemaa Rahvuspargi rajamise aegu aastail 1972–74 arhitekt Fredi Tompsi ja 1973–77 etnograaf Jüri Linnuse juhtimisel piirkonna hoonete kaardistamine külade kaupa. Kokku inventeeriti 1913 talu ning kuigi lõplikku aruannet ei koostatud, kasutatakse neid andmeid igapäevases planeeringute menetlemises (Alatalu 2007: 43). Kuigi kasutusel oli kaks veidi erinevat ankeeti – näiteks hilisemas on põhjalikumad küsimused ka ülestähendatud etnograafiliste esemete kohta –, on üldjoontes otsitud vastuseid samasugustele küsimustele. Peale üldandmete, nagu asukoht, praegune omanik, ehitusaeg ja -projekt, on suurt rõhku pandud taluõuele ja seda piiravale maastikule (Alatalu 2007: 192–193). Pikemat konstruktsioonide kirjeldust näeb ette ainult Fredi Tompsi küsitluskava 15. punkt „Konstruktsioonide kirjeldus ja hinnang (alusmüürid, seinad, laed, katus, põrandad, ukseid, aknad, kolded): materjal, kirjeldus, säilivus“. Peale selle on mõlemas ankeedis ette nähtud kõigi hoonete põhiplaani ja õueplaani joonis, kuhu oleks kantud ka puud ja põõsad ning märgitud nende liigid ja fotod nii hoonetest kui ka detailidest. Üldjoontes on eesmärgiks olnud luua süstemaatiline andmestik piirkonna hoonestusest, mis annaks ülevaate tulevase rahvuspargi piiresse jäävast ehituspärandist. Ankeedi küsimused puudutavad valdavalt varem käsitletud etnograafilisi tunnuseid, mis näitab selget järjepidevust varasema uurimisraamistikuga ja konkreetse meetodi vahel. Seega võiks neid andmeid kasutada ka rahvateaduslike hüpoteeside kontrollimisel või uute tüpoloogiate loomisel. Kahjuks ei ole Lahemaa Rahvuspargi hoonete inventuur sellist rakendust leidnud, kuid kindlasti on see saanud suunanäitajaks edasistele töödele. Samas on etnograafia teoreetilisest raamistikust meetodi kaudu omaks võetud eeldused (nt kultuuri materiaalne esinemine) ühtlasi kogutud andmete rakendamise piiriks.

Setomaa traditsioonilise hoonestuse katseinventuur 2005–2006 on hea näide inventeerimismetoodika rakendamisest ning sellega kaasnevatest probleemidest (Raudoja 2007).

Töö eesmärgid olid sõnastatud järgnevalt:

- 1) *seto arhitektuuri uurimiseks vajaliku välitööde metoodika ja andmebaasi koostamine;*
- 2) *andmebaasi ja informatsiooniallika koostamine, mis põhineb välitööde andmetel ja mida saab kasutada nõuandvate ja kaitset tagavate otsuste langetamisel;*
- 3) *uuringu põhjal esitada Setomaa traditsioonilise hoonestuse põhikarakteristikud (näiteks ehitusmaterjal ja selle parameetrid; erinevate hoonetüüpide mõõtmed ja eripärad) ning anda hoonetele ja uuritud talukompleksidele säilivushinnang;*
- 4) *võimalusel tuua välitööde põhjal välja etnograafilised hoonete, külade ja piirkondade tüübid (Raudoja 2007: 6).*

Välitööleht koosnes 50 küsimusest, mille vastused peaksid sisaldama talu asukoha üldandmeid, kompleksi ja üksikute hoonete säilivuse hinnanguid ning hulgaliselt ehitustunnuseid: „11. Seinapuuliik“, „12. Seinte kõrgus“, „15. Keskmise seinapalgi läbimõõt“, „17. Nurgapähiku pikkus“, „23. Keskmise vara laius“, „25. Katuse nurk“, „31. Roovituse kinnitamise viis“, „37. Põrandatalade arv ..... ja samm“, „42. Laetala läbimõõt“ jne. Peale arvmõõtmete on kasutatud ka valikvastustega küsimusi, nt „20. Seinapalgid on / * tahumata / * tahatud mõlemalt poolt / * tahutu ainult ühest küljest / * tahatud osaliselt / * muu“. Varasemate etnograafiliste kirjeldustega võrreldes on tunduvalt rohkem pööratud tähelepanu konstruktsioonidele ning täpsemalt nende mõõtmetele. Piirdudes kirjeldustes suuresti nende arvmõõtmega, millele varem on tähelepanu pööratud ainult jooniste juures ja milles pole etnograafilises traditsioonis nähtud eesmärki omaette, tuleb koos autoriga tõdeda, et „võrdleva materjali kasutamine [on] raskendatud“ (Raudoja 2007: 35). Näiteks pole pähiku pikkust ega laetalade läbimõõtu varem süstemaatilist üles tähendatud. Põhjuseks võib olla teadlaste püüd leida seletusi mitmesuguste rahvateaduses olulistele nähtustele ja nende kujunemisele, mistõttu nende fookus oli suunatud hoopis teistele, etnograafiliste tunnustega omadustele. Kui rehetoa suurust sai vähemalt teoreetiliselt siduda talu juurde kuulunud põllumaa

pindala või iga-aastase viljasaagi hulgaga (Peterson 1975), siis pähiku pikkusele on vastet leida juba palju keerulisem. Kogutavate andmete sidusus teoreetilise raamistikuga on nõrk, sest puudub üldisem küsimus, millele kogutud andmetega vastuseid otsitaks. Töös esitatud graafikud ja keskmised tulemused jäävad sageli lihtsalt arvudeks ilma selgema põhjendusega.

Andmekategooriate valikute kohta on Raudoja öelnud järgmist:

Ankeedis pöörati peamiselt tähelepanu hoonete välisele poolele, jättes kõrvale sisustuse (sh. küttekolded) ja kommunikatiivsed lahendused (elekter, vesi jms.). Andmete lihtsamaks töötlemiseks kasutati võimalikult palju arvuliste näitajate hankimist ja ankeedis võimalike kirjade seest õige variandi valimist (nt. nurgatapi tegemise viisil on kaks varianti, milledest tuleb valida sobiv). Antud lahendust saab pidada edukaks. Vilumuse saavutades ja teemat hallates on võimalik kiiresti ja kvaliteetselt saada vajalikud andmed. (Raudoja 2007: 26; rõhutus R. K.).

Seega võib väita, et kõik Setomaa traditsioonilise hoonestuse katseinventuuris vaadeldavad elemendid ei tulene otseselt rahvateaduslikust uurimishuvist ega ka mõnest muust teaduslikust või teoreetilisest lähtekohast, vaid – vähemalt osaliselt – analüüsivahendite tehnilistest võimalustest. Näiteks võimaldab arvutiprogramm MS Access sisestada valikvastuseid, mis vähendavad andmesisestusele kuluvat aega ning aitavad märgatavalt lihtsustada andmete ühtlustamist – peamiselt vähendades kirjavigadest tulenevate eksimuste võimalust. Kui korrespondentide küsitluslehtede puhul võib oletada, et valikvastuste vorm tulenes uurijate soovist saada informantidelt selgemaid vastuseid mingite etnograafiliste nähtuste leviku kohta, siis siin ei ole küsimuste vormi valikule selget põhjendust, kui kõrvale jätta andmete ühtsus ja kogumise lihtsustamine. Andmete kogumist õigustava ja selgitava teoreetilise raamistiku puududes mõjuvad tehnilistest võimalustest lähtuvad andmeväljad suvalisena, kindlad valikvastused determineerivad ja kitsendavad tunduvalt kogutavaid andmeid ning vähendavad nende kasutuspotentsiaali. Metoodilises perspektiivis on tegemist korrektse inventuuriga, kuid laiemas plaanis puuduvad konkreetsed hüpoteesid, millele andmete kogumise ja analüüsiga vastuseid otsitaks.

Rehemajade inventeerimise ning vastava andmekogu² koostamisega tehti algust juba 2006. aastal. Tegemist on ühe olulise osaga maa-arhitektuuri ja maastike programmi³ tegevuskavast, mis näeb ette maaehituspärandi järkjärgulist inventeerimist ja koondamist ühtsesse andmekogusse. Rehemajade inventeerimine näeb ette talukompleksi ja rehemaja plaani visandamist, ehitiste fotografeerimist, kõrvalhoonete põgusat ning rehemaja põhjalikku kirjeldamist.⁴ Hoonete juures vaadeldavad aspektid järgivad suures osas etnograafilist traditsiooni: talu ajalugu, rehemaja põhilised konstruktsioonid jne. Oluliseks täienduseks on ehituskonstruktsioonide seisukorra hinnang, mis võimaldab edaspidi hinnata majade tehnilist olukorda. Eelvalikutega vastusevariantide asemel on eelistatud pikki kirjeldusi võimaldavaid andmevälju. Ühelt poolt tagab selline avatud lähenemine võimaluse anda põhjalikumaid ülevaateid, kuid teiselt poolt on saadavad andmed tervikuna ebaühtlasemad. Algselt hoiti andmeid iga talukompleksi kohta eraldi MS Exceli failina. Andmebaasi arendamise käigus 2009. aastal tekkis vajadus töötada välja veebipõhine rakendus, mis omakorda ajendas põhjalikumalt analüüsima senist olukorda ning edasisi vajadusi.

Esiteks tekkisid küsimused andmeväljade valiku ja sisu kohta: kas kogutav teave on üldse vajalik ja kui, siis millisel kujul; kas mõni küsimuslahter on üleliigne; millised on potentsiaalsed kasutajad, kas kogutavate andmete valik ja sisu vastavad nende ootustele jne. Hoolimata konstruktsioonide ülevaatliskust kirjeldusest ei ole ankeete luues silmas peetud ühtegi konkreetset uurimisküsimust, millele kogutavad andmed peaksid vastuse andma, ega ka isikut, kes seda kasutama hakkab. Tuginedes andmebaasi koostamisel valdavalt etnograafilistele küsitluskavadele, on küll tagatud võrreldavus eelnevate materjalidega, kuid seda ainult vormiliselt. See tähendab, et kogutakse küll pealtnäha ühesugust teavet, kuid võrreldes näiteks etnograafiliste arhiividega ei otsita nende andmetega vastu-seid küsimustele hoonetüüpide ega katuse katematerjali leviku kohta. Seepärast puudub selge teoreetiline pinnas, mille põhjal saaks argumenteerida, kas ühe

---

2 register.muinas.ee/?menuID=rehemaja (viimati vaadatud 28.01.2012).

3 Kultuuriministeeriumi valdkonna arengukava „Maa-arhitektuur ja -maastik. Uurimine ja hoidmine“.

4 <http://register.muinas.ee/?menuID=rehemaja> (viimati vaadatud 10.02.12). Avalikus vaates pole kõik hoonete puhul kirjeldatud andmeväljad nähtavad.

andmevälja lisamine või ärajätmine andmebaasist on vajalik või mitte. Kas „Katuse“ juures tuleb kirjeldada ka kandekonstruksioone, mida etnograafilistes kirjeldustes on tehtud suhteliselt vähe? Kas lahtris „Korstnad“ peaks peale ehitusmaterjalide kirjeldama ka pitsi kuju? Andmekogu veebirakendust luues on silmas peetud võimalikult mitmekesist kasutust – võimalusi eksportida andmeid MS Exceli formaati, mitmesuguste otsingute tegemist, sidumist maa-ameti kaardirakendusega jne. Kokkuvõttes tuleb praeguses olukorras otsustada muudel alustel – töömaht, pärandikaitse seisukohast vajaliku teabe kogumine, tehnilise lahenduse kasutusmugavus, andmete ühtsus ja ühildatavust teiste analoogsete andmebaasidega –, aga mitte teadustööd silmas pidades.

Teine suur probleem on rahvateaduse teoreetilise raamistiku kaudne kopeerimine inventeerimismeetodi kasutamisel. Täpsemalt öeldes kannavad rehemajade andmekogu tervikuna ning seal sisalduvad üksikud andmed väga spetsiifilist arusaama sellest, mis hoonete juures on kirjeldamisvääriks, ning tuginevad neis hinnanguis etnograafiale. Mujal maailmas on rahvakultuuri uurimisel hakatud materialistlikust kultuurikäsitlusest loobuma juba 1960. aastatel (Stoklund 2003). Põhilise traditsioonilise rahvateaduse vastu suunatud kriitika võib üldistades kokku võtta järgnevalt: rahvakultuuri olemust ei saa tuletada pelgalt esemete vormianalüüsi põhjal, vaid vaadelda tuleks asjade igapäevast kasutust, haaratust tähendusloomesse, sotsialiseerivaid funktsioone jne (Blier 2010). Nüüdisaegse kultuuriteooria seisukohast ei ole kultuur pelgalt kõikide loodud esemete ja vormide summa, vaid tähendusloomet raamistavate arusaamade kogum. Seega ei ole teadmine, millisest materjalist ja millise kujuga üks objekt on, kaugeltki piisav mõistmaks eseme loomise ja kasutusega seotud kultuuriprotsesse. Kogudes andmeid ainult hoonete väljanägemise, vormide, materjalide ja ehitusajaloo kohta, rõhutame oma inventeerimistega endiselt väga kitsast materialistlikku arusaama kultuurist ja ehitistest. Utreeritult võiks öelda, et enamik nüüdisaegsetest teoreetilistest lähenemistest ei leiaks praegusest rehemajade andmebaasis olevast infost muud kasulikku peale aadressiraamatu, mille järgi hakata planeerima uusi välitöid tänapäeva uurimusteks vajalike andmete hankimiseks.

Argumendiks, millega teaduslikus plaanis õigustada (talu)arhitektuuri inven-

teerimist, jääb tulevaste põlvete huvi ning päästekogumine andmete lõpliku hävinemise eest. Kui rehemaju praegu ei kirjeldataks, siis mõnekümne aasta pärast pole võib-olla enam midagi kirjeldada. Emotsionaalselt arusaadav väide on aga praktilisema poole pealt mitmel põhjusel küsitav. Tulevikuperspektiive tuleb küll arvesse võtta, kuid nendega ei saa inventeerimisvajadust õigustada, sest homseid vajadusi ei saa adekvaatselt hinnata. Kas keegi tulevikus üldse huvitub rehemajade katuste katematerjalidest või vormist ning millist laadi andmed võiksid tähtsaks osutuda, ei oska praegu keegi öelda. „Igaks juhuks“ andmete kogumine ei ole veenev argument, sest kogu teavet kõigi hoonete kohta ei ole võimalik kirja panna. Alati tuleb teha valikuid andmete mahu ja kirjeldavate aspektide piiritlemiseks. Ilma konkreetsete teoreetiliste eesmärkide ja põhimõtetest saab andmebaasi kuhjata ainult varasematele analoogidele tuginevaid andmeid, mis mõjuvad juhuslikuna ja leiavad sellisena ka kasutust. On üldteada, et uurijad on leidnud tähtsat ja huvitavat teavet ka statistilistest loendustest, arhiiviallikatest ja paljudest muudest kohtadest, mille algne eesmärk polnud otsida vastuseid rahvateaduslikele küsimustele. Samas ei saa see argument olla õigustuseks kõiksuguse teabe valimatule kogumisele ega ühe või teise dokumenteerimisviisi eelistamisele. Olen seisukohal, et ajaloolistel dokumentidel on tagantjärele vaadates väga suur väärtus, kuid me ei saa teha inventuuri lihtsalt lootes, et neis leiduvad mõne teadusdistsipliini seisukohast olulised andmed. Võiksime „dokumenteeringiks“ nimetada ka projekti, mille käigus kõigist Eestimaa rehemajadest tehtaks üksainus pilt. Milleks siis võtta ette ressursimahukat ning aeganõudvat inventeerimist?

Kokkuvõttes leian, et seniste inventeerimiste käigus on esile tulnud korduma kippuvaid probleeme ning puudub nüüdisaegne teaduslik raamistik, mille teoreetilised lähenemised vajaksid otseselt inventeerimise teel saadavaid andmeid. Kuigi ka rehemajade andmekogu on leidnud kasutust lähteallikana ehitusfüüsikauuringutele, saaks selles sisalduvat infot ennast allutada ainult etnograafilisele analüüsile. Näib, et (taluarhitektuuri inventeerimise puhul on tegemist teatava vormilise inertsiga teadusmaastikul – ühel hetkel kindlas kontekstis välja kujunenud meetodit rakendatakse väikestes variatsioonides näiliselt samadel eesmärkidel väliselt sarnastele objektidele. Tulemuseks on aga triviaalsed analüüsid, suured

hulgad kasutuseta jäävaid ühekülgsid andmeid ning paigalseis arhitektuuri-teoreetilises mõtteviisis. Probleem ei seisne mitte inventeerimismeetodis endas, vaid esiteks selle vahendi seotuses konkreetsete teoreetiliste eeldustega, mis seab omakorda rakenduslikud piirid, ning teiseks sagedases pinnapealses kasutuses, kus andmete kogumine ise on tähtsam kui nende sisu. Kuigi siinkohal vaatluse alt välja jäetud eesmärkide (dokumenteerimine, ülevaate saamine, praktiliste nõuannete andmine jne) nimel võiks inventeerimisi ka edaspidi teha, tasuks kindlasti vältida inventeerimist iga hinna eest. Tuleks kaaluda, kas lihtne küsitlus ei annaks piisavalt või isegi rohkem vajalikku teavet rehemajade omanike soovidest ja ootustest võrreldes kõigi hoonete põhjaliku ülestähendamisega.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Eesti Rahva Muuseum. Korrseponentide vastuste arhiiv 40

Eesti Rahva Muuseum. Korrespondentide vastuste arhiiv 131

Kirjandus

- Alatalu, R. 2007. Eesti taluarhitektuur kui rahvuspärand. Rahvusliku taluarhitektuuri kestmine ja kaitse arengukava „Maa-arhitektuur ja -maastik. Uurimine ja hoid“ valguses. Eesti Kunstiakadeemia, Restaureerimisteaduskond: magistritöö.
- Blier, S. P. 2010. Vernacular architecture. – Handbook of Material Culture. Ed. By Tilley, C., Keane, W., Küchler, S., Rowlands, M., Spyer, P., lk 230–253. Los Angeles; London; New Delhi; Singapore; Washington DC: Sage Publication.
- Kask, R. 2011. Eesti talurahvaarhitektuuri uurimise alused ja metodoloogia rehemajade näitel: ajalugu ja perspektiivid. Tallinna Ülikool, Eesti Humanitaarinstituut, Kultuuriteooria osakond: magistritöö.
- Manninen, I. 1924. Etnograafia tegevuspiiridest ja sihtidest Eestis. – Eesti Kirjandus nr 12, lk 527–537.
- Nõmmela, M. 2009. Rahvamuseum rahvusriigis. Eesti Rahva Muuseum 1920–1940. – Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat. Koost. P. Õunapuu. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Peterson, A. 1967. Rehielamu ruumijaotuse arengu põhijooni XIX ja XX sajandil. – Eesti Riikliku Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII. Tartu. Lk 7–39.
- Peterson, A. 1975. Rehielamu rehetoa suurusest. – Eesti Riikliku Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVIII. Tartu. Lk 7–23.
- Raudoja, A. 2007. Setomaa traditsioonilise hoonestuse uurimise meetodika ja katseinventuur. Eesti Maaülikool, Metsandus- ja maaehitusinstituut: magistritöö.
- Ränk, G. 1939. Saaremaa taluehitised I. Tartu: Õpetatud Eesti Selts.
- Stoklund, B. 2003. Ethnology and Vernacular Architecture. Revisiting a Classical Field of Study. – Ethnologia Scandinavica nr 33, lk 5–21.
- Tihase, K. 1974 [2007]. Eesti talurahvaarhitektuur. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli Kirjastus.
- Viires, A. (1960). Eesti taluehitiste uurimisest. – Eesti Etnograafiamuuseumi aastaraamat XVII. Tartu. Lk 105–124.

Problems concerning the usage of inventory data of architectural heritage for scientific purposes

---

Rasmus Kask

Researcher, Estonian Open Air Museum

Inventory-taking has become one of the principal contemporary methods for collecting information about architectural heritage in Estonia, which also serves as a foundation for the database of barn-dwellings at the Estonian Open Air Museum (EOAM). Generally speaking, the inventoring of architecture means filling in detailed questionnaires, drawing ground plans and photographing. From the methodological point of view, it is mostly based on the long-term inventoring tradition, the predecessor of which is ethnographical fieldwork conducted by the Estonian National Museum (ENM). As main objectives, these works mention getting an overview of the existing objects, documenting the current situation or collecting of source materials for evaluations. Furthermore, the information collected through inventory is planned to be used as empirical data in research. Considering the volume of the work done and the invested resources, the method itself and its relations to the concrete theoretical framework – in this case ethnography, at the service of which information collection should be - have undergone little critical investigation.

Ethnography starts with the description of an object. According to ethnographical characteristics, individual artefacts are classified into object types, which in turn are related to both temporal and geographical data. Objects in a certain geographical area possessing similar ethnographical characteristics at the same time are classified as cultural areas. In a wider perspective, ethnology is aimed at formulating general principles, according to which these changes in cultures and their mutual impacts take place. Inventoring has been one of the

most significant methods for the collection of ethnographical data. The creation of the barn-dwellings database at the EOAM started already in 2006. The project envisages sketch plans of the farm complex and the barn-dwelling, photographing of buildings, a brief outline of the outbuildings and a thorough description of the barn-dwelling. The aspects examined at buildings largely follow ethnographic traditions. However, several fundamental problems have emerged at the application of the inventory method.

Firstly, when creating the database, ethnographical questionnaires and other ethnographical sources are considered as basis. Although the material collected is seemingly similar, in comparison to ethnographical archives, these data are not used to find answers about the spread of building types or roofing material. Hence, there is no clear theoretical ground for arguing if adding or deleting one data field in the existing database is necessary or not.

The second essential problem is the indirect copying of the theoretical framework of ethnography through the use of the inventory method. To be exact, the database of barn-dwellings as a whole as well as the individual data therein bear a very specific understanding of what is worth describing at the buildings, and these viewpoints are based on ethnography. In a very general way, the criticism targeted at traditional ethnography can be summarized as follows: the essence of culture cannot be deduced merely on the basis of form analysis of artefacts, but we should also consider their everyday use, their inclusion in the processes of meaning creation, their socializing functions, etc. If we collect data on the appearance, forms, materials and architectural history of buildings only, we still emphasise with our inventory an extremely limited materialistic understanding of culture and structures.

The third argument that justifies the inventory of (farm) architecture in the scientific meaning is the interest of the future generations and rescue collection to save the existing data from complete destruction. Future perspectives have to be considered; yet, they cannot be used to justify the necessity of inventorying, as tomorrow's needs cannot be assessed realistically. Without concrete theoretical objectives and principles we can accumulate in our databases only random data

based on former analogues. The author is of the opinion that historical documents are very valuable from the perspective of the past; yet, we cannot carry out inventories today just because we hope that someday they would turn into historical documents or essential data from the point of view of another scientific discipline.

In conclusion we can say that within the framework of conducted inventories some problems constantly emerge and we lack a contemporary scientific discipline with theoretical approaches that would directly need the data obtained through inventories. It seems that, as concerns the inventorying of (farm) architecture, a certain formal inertia reigns in the scientific landscape – a method that has been established at a particular moment in a particular context is applied in small variations for seemingly similar purposes for outwardly similar objects. This, however, results in trivial analyses, great amounts of useless one-sided data and slow evolution in the architectural-theoretical way of thinking.